

This article deals with theoretical and methodological approaches which consider the physical phenomena as a form of vital activity of integral personality. As the result, was proved the diagnostic potential of psychography towards personal reliability. Moreover, it was disclosed the psychophysiological basis of the process of writing. A research program directed to identify features of psychomotor organization of writing of a reliable person and present examples of programmable systems graphological analysis. Furthermore, we detected and analyzed motor profile and graphological characteristics of personal reliability.

Key words: personal reliability, psychography, body-oriented psychoanalysis, psychomotorics, hand-writing, body-movement patterns.

УДК 159.9 – 055.2

І.В.Кукуленко-Лук'янець

Психологічні аспекти творення життєвого простору жінки

Стаття присвячена проблемі створення життєвого простору жінки. Теоретичний і практичний аналіз вказують, що жінки, які працюють у науково-педагогічній сфері, мають свої психологічні особливості. Дослідження також презентує модель життєтворчого простору жінки і дає обґрунтування усім позиціям моделі.

Ключові слова: життєвий простір жінки, сімейна сфера, професійна реалізація, самоактуалізація, особистий простір, мотиваційні комплекси.

Стаття посвящена проблеме создания жизненного пространства женщины. Теоретический и практический анализ свидетельствует, что женщины, работающие в научно-педагогической сфере, имеют свои психологические особенности. Исследование также представляет модель житнетворческого пространства женщины и дает обоснование всем позициям модели.

Ключевые слова: жизненное пространство женщины, семейная сфера, профессиональная реализация, самоактуализация, личное пространство, мотивационные комплексы.

Постановка проблеми. Джерелом сучасних соціальних катаклізмів є сама людина. Тому сьогодні особливо актуальними є проблеми розуміння сутності і призначення людини, її можливостей і обмежень, її здатності розпоряджатися власним життям і життям світу та нести відповідальність за прийняті рішення.

За умови продуктивної побудови життєвого світу жінки, духовна основа і трансцендентне джерело творчої сили будуть притаманні потенціалу росту в душі кожної людини. Справжній центр душі має вигляд творчого джерела, із якого з'являється життя і починається розвиток. У такому випадку жінка творить свій життєвий стиль, притаманний лише їй мікрокосмос, власний особистий простір.

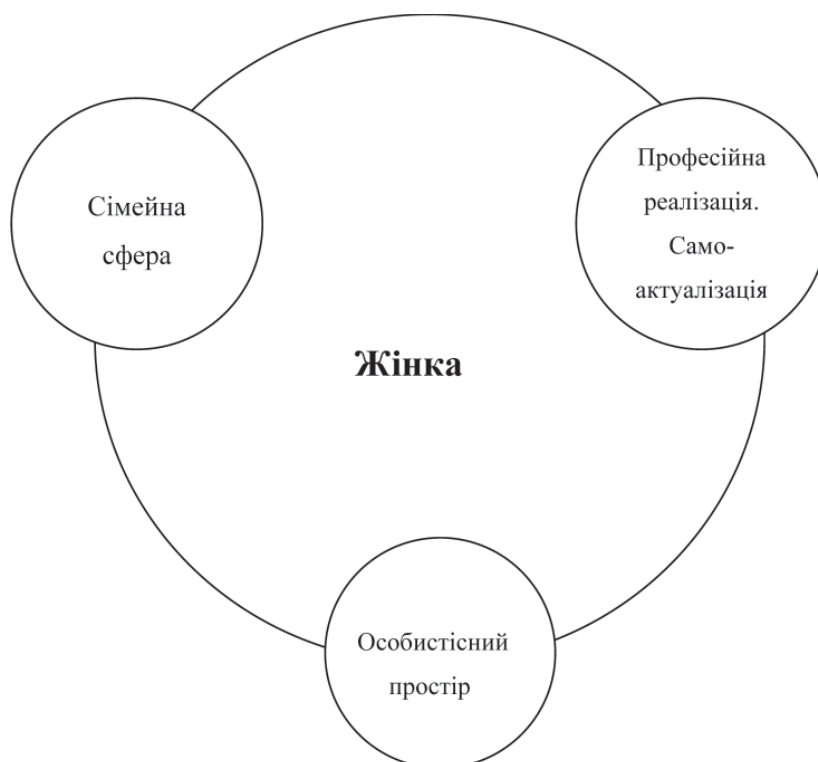
Проблема життєтворення особистості є надзвичайно актуальною у сучасному світі. З одного боку, відкривається велика низка можливостей для того, щоб прожити повноцінне, насичене, цікаве та наповнене різними подіями життя. З іншого – нав'язані суспільством стереотипи, архаїчні обмеження, соціально-економічна нестабільність – створюють багато перешкод для продуктивного творення власного життєвого простору. Проблема є значущою, особливо для жінок, оскільки саме вони є ядром сім'ї і тією ланкою, що пов'язує чоловіка, дітей і створює родинну атмосферу. При цьому жінка часто має намір реалізуватися у професії, особливо творчого спрямування. Тому досить важливим є аспект самопочуття жінки, її самосприйняття, гармонійного поєднання усіх задатків і можливостей для збереження внутрішньої рівноваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему життєтворчості особистості висвітлювали такі вчені, як Максименко С. Д., Титаренко Т. М., Сохань Л. В., Василюк Ф. Е., Менегетті А., Сібелл Б-О., Хорні К., Естес К. П., та інші. Проте поза увагою дослідників залишається саме здатність до життєтворення власного простору жінкою, зокрема у сфері науково-педагогічної діяльності.

Цілі дослідження. Метою нашого дослідження є необхідність показати психологічну модель життєтворчого простору жінки і обґрунтувати її на основі теоретичного та емпіричного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз науково-психологічних студій та власний емпіричний досвід дають нам змогу створити психологічну модель оптимального гармонійного життєвого простору жінки. Пропонована нами проекція творчого семантичного поля передбачає реалізацію жінки у трьох основних сферах: сімейній, професійній реалізації (самоактуалізації) та особистісному просторі (див. Рис. 1).

Існує три типи жінок: маскуліні жінки, або жінки з чоловічими рисами характеру (цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, витримка, самовладання, рішучість, прийняття складних вольових рішень); фемінні жінки (суто жіночі риси характеру: пасивність, безініціативність, часто підвищена тривожність і занижена самоповага); андрогінні жінки (гармонійне поєднання жіночих і чоловічих рис характеру) [2, с. 134 – 240].

Рис. 1. Психологічна модель життєтворчого простору жінки

У своєму дослідженні ми концентрувалися на жінках, задіяних у галузі науково-педагогічної діяльності. Відповідно, вони всі мають досить високий інтелектуальний та культурно-духовний рівні. Здатні до рефлексії, глибокого мислення, з прагненням до саморозвитку, особистісного зросту, професійної реалізації та самоактуалізації. Саме том, жінки даної категорії не в змозі зосередитися лише на інтересах сім'ї, бо це обмежує їхній інтелектуальний та особистісний потенціал. Проте і акцентуація лише на професійній діяльності не є продуктивною для психологічного здоров'я жінки, оскільки провокує високий рівень тривожності, внутрішньої конфліктності, що породжує внутрішню дисгармонію. Тому надзвичайно важливим фактором для збереження внутрішньої рівноваги жінки і здатності до продукування творчої енергії є її реалізація у всіх трьох сферах.

Сімейна сфера – передбачає не лише створення сім'ї і материнство, а й наявність любові до партнера (чоловіка) і до дитини. Тобто вступ до шлюбу та народження дитини повинні відбуватися не лише згідно з соціальними та гендерними стереотипами, а усвідомлено.

Любов, у даному випадку, розглядається як основний стимул життєдіяльності. Цінність любові як життєвого стимулу визначається не лише у вигляді підвищення емоційного тону життя

сучасної жінки. Будь-яка жінка, в силу свого природного і духовного призначення, знаходиться у постійному пошуку внутрішньої гармонії, внутрішньої рівноваги. Тому для певної частини з них, любов виступає і як засіб досягнення самодостатності і як джерело придбання життєвої впевненості.

Хоча, з іншого боку, для жінки феномен страждання, глибокі внутрішні переживання заключають у собі великі творчі потенції, спрямовуючи людину на інтенсивні духовні пошуки, духовний ріст і набуття істини і себе.

На думку В. Франкла, любов передбачає взаємини на рівні духовного, смислового вимірів, переживання іншої людини у її неповторності і унікальності, пізнанні її глибинної сутності. Разом з тим і любов не є необхідною умовою або найкращим варіантом осмисленості життя. Індивід, котрий ніколи не любив і не був любимий, може сформувати своє життя досить осмисленим чином [11, с. 10].

Проте, на нашу думку, для створення сім'ї жінкою і народження дітей наявність любові є обов'язковою, адже в подальшому жінка передає її дитині і формує її ставлення до навколишнього світу.

Хороша сім'я є важливою передумовою повноцінного життя, з якою пов'язані такі поняття, як "успіх", самоактуалізація. При успішному виборі чоловіка шлюбно-сімейні стосунки можуть сприяти самореалізації та самоактуалізації жінки. Материнство також може бути сферою самоактуалізації сучасної жінки за умови, що воно є для жінки провідною цінністю і призначенням. Жінка загалом вирізняється емоційною приналежністю. Ймовірно, що це пов'язано з її традиційною роллю матері, в якій більш розвинуті емпатійні якості. Зокрема, О. О. Бодальов вважає, що жінки краще відчують стан іншої людини по змінах тембру її голосу і з різних сторін її експресії, повніше відображають її зовнішній вигляд, точніше можуть визначити ефект свого впливу на іншу людину [1, с. 61]. У сім'ї також жінка частіше виступає у ролі "сімейного психотерапевта", якому змалечку дитина довіряє свої переживання і тривогу. Вона – творець "сімейного тепла" – емоційного клімату, який служить основою формування емоційного відношення до навколишнього оточення [10, с. 94].

Здатність жінки до творення є її основною цінністю. Оскільки саме воно допомагає відчути внутрішню рівновагу на всіх рівнях нашого буття: фізичному, духовному, душевному, емоційному та матеріальному.

Необхідно відмітити, що для багатьох професій народження дитини, може сприяти удосконаленню професійних якостей і

навичок, що продуктивно відобразиться на особистісному рості жінки та її самоактуалізації. Зокрема, це сфера науково-педагогічної діяльності, де продуктивне материнство позитивно впливає на взаємодію жінки-викладача із студентською та учнівською аудиторіями.

Для повноти й цілісності життєдіяльності сім'ї величезне значення має створення здорового психологічного мікроклімату в сім'ї, створення та підтримання власного сімейного менталітету, власної сімейної мікрокультури, що повинно виконувати роль інтегруючого фактора у системі сімейних зв'язків і відносин, у стилі індивідуальної поведінки членів сім'ї.

Професійна реалізація та самоактуалізація жінки передбачає здійснення нею вибору у сфері професійного самовизначення, становлення професійної самосвідомості та подальшого інтелектуального, креативного, особистісного розвитку.

Особистість викладача завжди має значний вплив на студентську аудиторію. Жінки більш емоційні, вразливі, сензитивні, чутливі до різних психологічних і соціальних змін. Наявність психологічних проблем у жінки-викладача деструктивно проявляється у її особистому житті та професійній діяльності.

У наш час відбувається переосмислення багатьох аспектів людського життя, зокрема відмінностей статі щодо самореалізації особистості. Більшість людей орієнтацію на сім'ю та на творчість проявляють у напрямку активності і продуктивності особистості у цих сферах життєдіяльності.

На сучасному етапі розвитку суспільної свідомості жінка має право приймати багато рішень самостійно. Сьогодні вона спроможна робити кар'єру на рівні з чоловіками, управляти підприємствами, займатися політикою, присвячувати себе науці, забезпечувати сім'ю. На емоційний стан жінки-викладача впливає багато факторів, зокрема створення сім'ї, народження власних дітей, своє здоров'я та близьких людей, зовнішня привабливість, професійна реалізованість та самоактуалізація.

Сучасні дослідження вказують, що поширеним серед працюючих жінок є рольовий конфлікт, в основі якого лежить складність ієрархічної побудови ролей, які виконує людина у своєму житті. Так, вона є і матір'ю, і дружиною, і викладачем, і науковцем, і донькою, і подругою, і колегою. Кожна роль має свій зміст: шаблон дій, реакцій на вчинки інших людей, конкретні навички і вміння.

З одного боку, наявність сім'ї корелює з більш оптимістичними поглядами на життя, а саме – з оцінками перспектив зміни його рівня. З іншого боку, конфлікт рольових вимог, що виникає через

сімейний статус жінки, безумовно, обмежує можливості реалізації її соціального потенціалу. Освіта, професія, кваліфікація є чинниками, що здійснюють вплив на соціальну позицію як жінок, так і чоловіків, проте цей вплив має гендерну специфіку.

Особистісні риси людини ніколи не досягають межі свого розвитку, а здатні удосконалюватися протягом усього життя. Кожен такий етап у розвитку особистості можна розглядати не тільки з позицій реалізованого, але й з точки зору того, що ще може бути досягнуто. Перетворення потенційних можливостей в актуальні є одним із суттєвих механізмів розвитку особистості, характеризує її динаміку та прогресивний рух. Потенційні й актуальні риси індивіда важливі тим, що їх розвиток являє собою діалектичний процес переходу потенційного в актуальне та актуального в потенційне. Часто людина не підозрює про наявність у неї тих чи інших здібностей і не усвідомлює своїх можливостей або шляхів їх реалізації. Можливості людини можуть бути розкриті при виникненні життєвої необхідності і за наявності відповідних умов.

Сучасна епоха швидких соціальних змін ставить людину перед необхідністю трансформувати себе, розвивати свій творчий і сутнісний потенціали. Самоактуалізація є необхідною умовою у життєдіяльності людини, тому особливо значущим моментом є необхідність створення умов для самоактуалізації, мотивації для особистісного зросту. Процес самоактуалізації, самоздійснення можливий через самовизначення особистості у різних сферах життя жінки.

Самоактуалізація є одним із концептуальних понять гуманістичної психології. Організмом, згідно з К. Гольдштейном, рухає тенденція максимально повно актуалізувати закладені в нього можливості, здібності, свою сутність. Процес виявлення таких можливостей був названий "самоактуалізацією", котра розглядалася як основний мотив і мета людського життя [12]. На думку, А. Маслоу, потреби людини мають ієрархічну структуру, котра представлена у вигляді піраміди. Ієрархія потреб, відповідно до порядку їх домінування, включає: фізіологічні, у безпеці, у належності і любові, у повазі, пізнанні, в гармонії та самоактуалізації. Остання потреба трактується як найвища в ієрархії потреб, що передбачає самовдосконалення і реалізацію свого потенціалу [4, с. 56].

Незважаючи на активний інтерес дослідників до концепції самоактуалізації, єдиного уявлення про те, що являє собою цей феномен, досі не існує. Так, К. Альдерфер трактує самоактуалізацію

як потребу розвитку, зокрема прагнення до самовдосконалення, росту особистості. Він заперечував ієрархічну побудову потреб і необхідність їх послідовного задоволення [7, с. 123].

Нам імпонує також ідея К. Роджерса про самоактуалізацію як творчу тенденцію буття, котра притаманна людині і виражається у здатності створювати і перетворювати себе. Самоактуалізація співвідноситься зі здоровим, повноцінним розвитком особистості [8, с. 797]. Всебічне розкриття особистості характеризується відкритістю до нового досвіду, умінням прислухатися до власної інтуїції, відчуттям волі, високим рівнем творчості. Таке трактування самоактуалізації найбільше співвідноситься з поняттям креативності і передбачає здатність жінки до створення життєвого простору навколо себе [9, с. 86].

Гендерна роль жінки нерозривно пов'язана із материнством як одним із способів реалізації себе у іншій людині – дитині. Зокрема, Д. А. Леонт'єв говорив про те, що самоактуалізація жінки йде шляхом реалізації себе у формі особистісних вкладів у інших людях [3, с. 234].

Проте поряд зі змінами, що відбуваються у ході розвитку суспільства, відбувається й прискорення процесу розвитку особистості жінки як у сімейній, так й у професійній сферах. Відсутність однієї із цих сфер у жінок науково-педагогічних професій не сприяє їх гармонійному розвитку і становленню внутрішньої рівноваги.

Особистісний простір – передбачає інтереси, заохочення поза сімейною і професійними сферами. На жаль, як показує теоретичний аналіз та практичний досвід, жінка повністю віддається саме цим двом сферам. Поняття “особистісного простору”, особливо серед учителів сільських шкіл та шкіл у районних центрах, не усвідомлюється. Хоча з такою проблемою зіштовхуються і наукові співробітники вищих навчальних закладів.

На нашу думку, особистісний простір є значущим компонентом у життєтворчості жінки. Він повинен давати певну семантику життю жінки, своєрідний глибинний смисл її існування. З проблемою втрати смислу життя зіштовхується більшість жінок після 40 років. Період, коли діти вже виросли і не потребують надмірної материнської уваги, а завантаженість на роботі також є меншою. У більшості випадків жінки мають науковий ступінь кандидата наук, вчене звання доцента і це вважають достатнім для професійного зросту. Певний викладацький досвід зменшує підготовку до уроків та лекційних, семінарських занять. У жінки з'являється вільний час, котрий часто немає чим зайняти. Саме

відсутність особистісного простору, на нашу думку, у більшості випадків і породжує екзистенціальний вакуум.

На думку В. Франкла, сьогодні ми маємо справу вже з фрустрацією не сексуальних потреб, як у часи Фрейда, а з фрустрацією потреб екзистенціальних. Людина сьогодні вже страждає не стільки від відчуття меншовартості, як у часи Адлера, скільки від глибокого відчуття втрати смисла, котре поєднується з відчуттям пустки, саме тому мова йде про екзистенціальний вакуум [11, с. 24].

З точки зору дослідника, існують певні причини, що породжують цей вакуум. На відміну від тварин інстинкти не диктують людині, що їй потрібно робити, і на відміну від людини вчорашнього дня традиції не вказують, що вона зобов'язана робити. Не знаючи ні того, що їй потрібно, ні того, що вона зобов'язана, людина втратила уявлення про те, чого вона хоче. Внаслідок цього вона або хоче того ж, що й всі (конформізм), або робить те, що інші хочуть від неї (тоталітаризм) [11, с. 25]

Прагнення до пошуку і реалізації людиною смислу свого життя В. Франкл розглядає як вроджену мотиваційну тенденцію, притаманну всім людям, і яка є основною рушійною силою поведінки і розвитку особистості. Необхідною умовою ж психічного здоров'я є певний рівень напруги, що виникає між людиною, з одного боку, і локалізованим у зовнішньому світі об'єктивним смислом, котрий йому необхідно здійснити, з іншого боку.

Отже, людина прагне віднайти смисл і відчуває фрустрацію або вакуум, коли це прагнення залишається нереалізованим [11, с. 11].

Відповідно, особистісний простір жінки – це не лише певні прагнення, інтереси, а глибоке усвідомлення смислу власного життя та здатності наповнити його своєю неповторною, самобутньою семантикою.

Створення жінкою гармонійного життєвого простору навколо себе передбачає повноцінну реалізацію її в окреслених сферах. Здатність до світотворення закладена у кожній жінці не лише на рівні індивідуального, а й колективного несвідомого, проте часто блокується багатьма глибокопсихологічними чинниками. Існують також мотиваційні комплекси, важливі сфери життєдіяльності для особистості, які відбиваються на її життєвому самопочутті.

1. Вітально-мотиваційний – життєві проблеми зв'язані з матеріальним забезпеченням повсякденного життя.

2. Навчально-виробничий – усе, пов'язане з вирішенням конкретних проблем на роботі.

3. Сімейно-родинний – проблеми створення сім'ї, відносини в ній, виховання та здоров'я членів сім'ї, розпад сімейних відносин.

4. Морально-мотиваційний – заклопотаність індивіда проблемами відносин у соціумі та в оточенні: добро, зло, справедливість, чесність.

5. Особистісно-мотиваційний – усе, зв'язане з цінностями досягнення: самоосвіта, цілеспрямованість, самопізнання, самореалізація, а також моральне самовдосконалення.

6. Міжособистісні – проблеми, що виникають в особистому спілкуванні з близькими людьми, друзями, коханими.

7. Щоденні цінності підстав ідентифікації: щастя, яскраве життя, душевний спокій, свобода і незалежність, слава і влада.

8. Комплекс ізольованості – нудьга, самотність, безвихідь, розчарування в житті, соціальна критика.

9. Комплекс неприязні до людей.

Проте людина як господар своєї долі повинна мати не тільки мужність, а й уміння займатися творенням самої себе, свого життя [6, с.304].

Правильний вибір життєвих цілей це є вирішальна умова психологічного здоров'я особистості. За допомогою процесів отримання і переробки інформації людина відображає внутрішній світ і власні стани. Відповідно, адекватне відображення психікою зовнішнього і внутрішнього світу є необхідною умовою адаптування людини до навколишнього середовища. Будь-які патологічні зміни психіки супроводжуються порушенням пізнавальної та емоційної інформації між особистістю і середовищем.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, основними компонентами життєтворчого простору жінки є сімейна сфера, професійна реалізація, самоактуалізація та особистісний простір. Існує також багато як глибиннопсихологічних, так і соціальних чинників, які блокують креативний потенціал жінки, погіршують її самопочуття і ускладнюють побудову траєкторії свого життєвого шляху.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо в експериментальному дослідженні психологічних чинників, що ускладнюють процес життєтворчості жінки.

Список використаних джерел

1. Бодалев А. А. Личность и общение / А. А. Бодалев. – М.: Педагогика, 1983. – 272 с.
2. Кон И. С. Введение в сексологию / И. С. Кон – М.: Медицина, 1988. – 320 с.

3. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. изд. / Д. А. Леонтьев. — М.: Смысл, 2003. — 487 с.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу; [пер. с англ.]. — М.: Смысл, 1999. — 425 с.
5. Мистецтво життєтворчості особистості: [Наук.-метод. посібник: у 2 ч.] / Ред. рада: В.М. Доній (голова), Г. М. Несен, Л.В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. — К.: ІЗМН, 1997. — Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. — 392 с.
6. Мистецтво життєтворчості особистості: [Наук.-метод. посібник: у 2 ч.] / Ред. рада: В.М. Доній (голова), Г. М. Несен, Л.В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. — К.: ІЗМН, 1997. — Ч. 2: Життєтворчий потенціал нової школи. — 936 с.
7. Психологическая энциклопедия. — 2-е изд. / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. — СПб.: Питер, 2003. — 1096 с.
8. Психотерапевтическая энциклопедия/ Под ред Б. Д. Карвасарского. — СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. — 1024 с.
9. Роджерс К. Консультирование и психотерапия / К. Роджерс. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. — 464 с.
10. Семиліт М. В. Проектування майбутнього особистості (соціокультурний, етнічний та психологічний аспекти) / М.В. Семиліт. — Київ – Черкаси: КНУТД, В. П. Беденко, 2010. — 164 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла: [Сборник] / В. Франкл; Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева. [пер. с англ. и нем.]. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.
12. Goldstein, K. (1957). The smiling of the infant and the problem of understanding the other. *Journal of Psychology*, 44, 175-191.

The article is devoted to the problem of the creation of the life space of the woman. Theoretical and practical analyses show that women who work in the sphere of the science and education have special psychological peculiarities. The paper presents the theoretical model of the life space of woman and explains all the positions of the model.

Keywords: zhittevy prostir zhinki, simeyna sphere profesiyna realizatsiya, samoaktualizatsiya, prostir special person, motivatsiyni complex.

Отримано: 21.02.2012 р.